

Георги Чочев

УЧЕНИЕТО ЗА ДЕВСТВОТО У СВ. ГРИГОРИЙ НИСИЙСКИ

Abstract: *St. Gregory of Nyssa on the Virginity.*

The article examines the basic ideas of virginity in the works of Gregory of Nyssa. It affirms a close connection between these ideas and his Christological views, which is the key to a complete understanding of his theology.

Keywords: *Gregory of Nyssa, Chastity, Christology, Byzantine Theology, Patristics, Patristic Studies*

В исторически аспект отношението на човечеството към интимността между половете е твърде разнолико. Основната причина за това е постоянната лукава измама на демоничните сили, водеща до маловерие и сериозна деформация в ценностната система на човечеството. Горчивият плод на тази измама е поставяне на временното физическо преживяване над духовните трепети и пренебрегване на мястото на девството в естествения живот на човека. Тази историческа реалност поставя пред православния богослов задачата за един ретроспективен, но и съвременен прочит на християнското разбиране за девството, в което се разкрива неговата ценност.

Времето между II и IV в. е един от най-трудните периоди в историята на Църквата, но и най-благодатен в богословско отношение. Тогава се изясняват и догматизират редица християнски верови истини, но се изясняват и много нравствени въпроси. Сред последните попада и християнското отношение към брака и девството. В творчеството си редица църковни отци съумяват да избегнат противопоставянето им. „Равночестието между брак и безбрачие дава основание на църковните отци да защитят девството и да изтъкнат неговата висока нравствена стойност пред еретиците.“¹ За тях както животът в брак, така и този в девство са еднаква основа за постигане на спасение. Св.

¹ Л. Тенекеджиев, *Тайнството Брак*, София: Добротолюбие, 2008, 133.

Йоан Златоуст например „в цялото си творчество поставя наравно в домостроителството на спасението както брака, така и безбрачието в девство.“²

В периода II–IV в. са написани едни от най-значимите съчинения за девството. Особено популярни сред тях са творенията от отци като св. Методи Олимпийски³, св. Григорий Назиански⁴, св. Григорий Нисийски⁵, св. Йоан Златоуст⁶.

Особено място на тази тема отделя св. Григорий Нисийски, който ѝ посвещава своето първо съчинение и я доразвива в по-късното си творчество⁷. Неизменна част от антропологическите му разсъждения е тясно свързана с неговия възглед за девството. Той не го разглежда само в нравствен аспект, а се фокусира и върху неговото същностно значение, като по този начин му придава есхатологична перспектива. В съчиненията си св. Григорий често използва като синоними на девство следните термини: чистота (καθαρότης), нетленност, безсмъртие (ἀφθαρσία), безстрастие (ἀπάθεια). Последното понятие най-често се употребява като синоним на девство в съчиненията му. Този израз в богословието е заимстван от стоическата философия, където безстрастието се разглежда във връзка със свободата (ἐλευθερία). Св. Григорий влага в него смисъл на средство, чрез което би могло да се възстанови духовното девство и се преодолява човешката телесност. Безстрастието е и Христов дар, чрез който човек се уподобява на ангелската природа. Използвайки горните термини като синоними на девство, той издига православното богословие на нивото на античната философска мисъл: „Тълкуването на християнството в гръцките понятия и категории, извършено от отците кападокийци, представлява един действителен културен синтез, бележещ нов етап в развитието на Църквата“⁸.

² Л. Тенекеджиев, „Девство и целомъдрие“, в: Людмила Зидарова и др., *Българската православна Църква Традиции и Настояще*, София: Гутенберг, 2009, 126.

³ *Convivium decem virginum* (PG 18, 27-229).

⁴ *Laudem virginitatis* (PG 37, 522-578).

⁵ *De virginitate* (PG 46, 578-631).

⁶ *De virginitate* (PG 46, 318-415).

⁷ *De vita Moysis* (PG 44, 279-429); *Vita s. Macrinae* (PG 46, 960-1000); *In sextum Psalmum* (PG 44, 608-616); *In Canticum Canticorum, homiliae 5, 44* (PG 44, 755-1119).

⁸ Ив. Христов, „Понятията същност и ипостас в XXXVIII писмо на св. Василий Велики“, *Архив за Средновековна философия и култура IV* (1997), 31.

За св. Григорий девството е нормално състояние на човешкото битие. То е вложено от Твореца при създаването на човека. Тази мисъл по-късно доразвива св. Йоан Дамаскин, който казва: „Уповавайки се на възплътения чрез Девата Бог Слово, ние казваме, че девството е било посадено свише и изначално в природата на човека“⁹. За нисийския епископ девството не е само физическо, но и духовно състояние. Според св. отец физическият аспект е необходимо условие за духовното девство. С постигане на пълнотата на физическо и духовно девството възстановява в човека неговото изначално състояние. Според св. отец девството носи онтологични и есхатологични измерения. Християните са участници в Царството Божие, когато живеят в чистота. Свети евангелист Матей казва: „Блажени чистите по сърце, защото те ще видят Бога“ (Мат. 5:8). Пребъдването в девство е предпоставка есхатонът да придобие реалност. Ако човек опази девството си, има възможност да обнови своето битие и по този начин се приближава към своето изначално състояние.

В тази връзка св. Григорий Нисийски задава въпроса: „Как може човекът, смъртен, подчинен на страстите и с кратък живот, да бъде образ на безсмъртната, чиста и вечна природа?“¹⁰ Бог сътворява човека по Свой образ и по Свое подобие. Венецът на творението, сътворен по образ на своя Творец, в началото не съдържа деление на полове. Но Бог видя, че за човека „не е добре да бъде сам“ (Бит. 2:18). И тъй като не се намери помощник „нему подобен“, даде на човека: „дълбок сън; и когато заспа той взе едно от ребрата му...И създаде Господ Бог от реброто взето от човека, жена...“ (Бит. 2:21-22).

Но половите отношения и размножителният процес не са реализирани в райското им състояние. Прародителите „Адам и Ева пребъдвали в Рая, украсени с девство“¹¹. Това потвърждава и св. Йоан Дамаскин: „В Рая процъфтявало девството“¹². „Праотците, на които грехът бил чужд, биха имали духовно свят и физически чист брак. Със своята духовна чистота, те напълно биха покорили идеала за девство.“¹³ Интимност и размножение са реализирани едва след пада-

⁹ Joannes Damascenus, *De fide orthodoxa* (PG 94, 1205 D).

¹⁰ Gregorius Nyssenus, *Sermones de creatione hominis* (PG 44,180B).

¹¹ Joannes Chrysostimus, *De virgin.* 8, 6 (PG 62, 1003).

¹² Joannes Damascenus, *De fide orthodoxa* 4, 24 (PG 94, 824).

¹³ Л. Тенекеджиев, *Тайнството Брак*, 139.

нето им в грях. Затова според св. отец девството е важна крачка към спасението.

То превъзмогва страстите и човек може да започне да реализира образа и подобие на Божие в себе си. Девството е първо стъпало, водещо към Рая. Животът в девство възобновява човешката природа и насочва човешката любов към съзерцание на Твореца, а не към похотта на тялото. Пребиваването в девство – според св. Григорий – е средството, чрез което човек може да победи смъртта и по този начин да се прекъсне цикълът тление–смърт: „С други думи, девственото тяло затваря изхода за разпространето на смъртта, започнало от първия човек и стигнало до девственика. Девството, взето само по себе си само като биологично състояние, не притежава никаква биологическа или сотериологическа (спасяваща) ценност. Без друго и Ева, която отведе света в грехопадението, беше девица. Именно в девствено състояние тя прие съвета на дявола и роди непослушанието и смъртта“¹⁴. За да се постигне победа над смъртта, е нужна и благодатната помощ на Св. Дух, която изисква нашата свободна воля: „Слушали сме словата Господни към Никодим, че: „роденото от плътта е плът, а роденото от Духа е дух“ (Йоан 3:6). Знаем също, че плътта е подчинена на смъртта, поради греха, но Божият Дух е нетленен, животворящ и безсмъртен“¹⁵. Въпреки че не отрича достойнството на брака, Нисийският епископ пише, че смъртта ще загуби своята сила, когато единението между хората, в брака, спре да предоставя жертви, които трябва да умрат. Несъвместимостта на смъртта с девството е подобна на огъня със сеното и дървото. Така както нито сеното, нито дървото могат да стоят в огън, без да изгорят, така и смъртта не може да властва над девството.

Св. Григорий оприличава девството на духовен брак между Твореца и творението. Достигането на неговата пълнота дава възможност на човека да постигне знание за Бог и да участва в славата Му: „Човек не може да разбере нито Отец, нито Сина в Бог, ако не се вземе предвид девството“¹⁶. За св. Григорий архетип на девството е Слово Божие, Който се ражда от Отца, безстрастно и стана човек от девствена жена. Той казва: „Синът е неповторим пример за девство, тъй

¹⁴ Г. Мандзаридис, *Православен духовен живот*, прев. Ан. Христова, Свет. Риболов, София: Синод. изд. 2011, 82.

¹⁵ Gregorius Nyssenus, *De virginitate* (PG 46, 377A).

¹⁶ *Ibid.* (PG 46, 325).

като е роден безстрастно от Отца, така както светлината произлиза от светлина, и Той остава Единороден: девството се разбира заедно с единородния Син, Който дарява безсмъртие, тъй като заблестя с чистота и безстрастие в Неговото раждане. И отново, Синът, заченат чрез девство е еднакъв парадокс¹⁷. Св. Григорий Нисийски подобно на св. Иринеи Лионски прави типологичен паралел между Адам и Христос, но в контекста на девството. Както старият Адам беше създаден от девствена земя, така и Словото Божие се роди от девическа утроба.

Идеята за Христос като архетип на девството е широко застъпена и в богословието на св. Методий Олимписки. Според него загубата на девството е най-големият недостатък за човечеството. Този дефицит бива запълнен с раждането на Христос. Само чрез Словото е възможно да се приеме девството. Тъй като Христос е този, Който дойде в света и възстанови девството, Той е и негов архетип.

Учението за девството е неизменна част и от теотокологията на св. Григорий. За да разгърне важноста на това духовно състояние за Богородица, той се основава на много места от Свещ. Писание (срв. Лук. 1: 26-38, Изх. 3: 1-6, Ис. 7: 14 и Прем. 9:1.).

За Майката Божия девството е естествено състояние на душата и тялото. Израз на тази потребност е аскетическият живот, който Тя води от най-ранна възраст. Това състояние на Богородица е както духовно, така и телесно. Девството е една от причините Бог да избере Нея за Майка на Словото Божие. Св. Григорий подчертава, че чрез девството Майката Божия предугава победата ѝ над смъртта, която в пълнота осъществи Нейният Син. Той подчертава, че „ако смъртта не може да премине отвъд девството, но прекъсва и изчезва в него, това ясно показва, че девството е по-силно от смъртта. Затова добре наричат непорочно тялото, което не се е подчинило в служба на тленния живот и не приема да бъде инструмент за продължаване на смъртното потомство. Защото в него непрекъснатостта в реда на тлението и смъртта, започнало от първозданныя (Адам) и последователно достига до живота на девстващия“¹⁸. Девството на Богородица има важна сотериологична роля. В утробата на Девата Майка Изкупителят е заченат безсеменно и безстрастно, за да спаси хората¹⁹. Една жена е едновременно Майка и Дева. В това се състои Нейната уникал-

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Gregorius Nyssenus, *De virginitate* (PG 46, 377C).

¹⁹ *Ibid.* 1136A.

на роля в икономията на спасението. За св. Григорий раждането не уврежда девството ѝ. За да утвърди тезата си, той си служи със старозаветния разказ за неизгарящата къпина: „Моисей пасеше овците на тъста си Иотора, Мадиамския свещеник. Веднъж откара стадото далеч в пустинята и дойде при Божията планина Хорив. И яви му се Ангел Господен в огнен пламък изсред една къпина. И видя той, че къпината гори в огън, но не изгаря. Моисей рече: ще ида и ще погледам това велико явление, защо къпината не изгаря“ (Изх. 3:1-3). Така както огънят не повредил хроста, така и раждането на Сина Божи не нарушило девството на Неговата Майка. Във връзка с учението за раждането на Христос от девическа утроба св. Григорий изяснява и това, че то е станало без болка. По този начин законите на природата са преодолени. Трябвало е Словото Божие, Което е Живот и извор на живота за цялото творение, да надмогне природните закони и мъката да стане радост. Масперо отбелязва, че „както правилно коментира св. Григорий, ако Ева е била осъдена да ражда с болка, то Майката на Живота трябва да започне зачатие в радост и да осъществи раждането в радост“²⁰. Ако чрез една дева грехът влезе в света, а чрез него и смъртта, то чрез другата възтържествува радостта, животът и справедливостта. Тайната на девството на Мария е „тайна от историята на спасението...“²¹

Св. Григорий разглежда девството и в контекста на разбирането за безплътните сили. Учението за девството като характерна част на ангелската природа присъства в съчиненията на Амвросий Медиолански, блаж. Йероним и св. Методий Олимпийски. Според св. Методий целта на живота в девство е да съедини девствениците с ангелската природа. За Амвросий Медиолански чрез девствениците на земята човек вижда ангелския живот. Но за основа на учението на св. Григорий служи това на по-големия му брат св. Василий Велики, който уподобява опазилите го хора на ангели: „Този, който е избрал ангелоподобния живот, е издигнал себе си за нетленен начин на живот, тъй като е надминал обикновените способности на човешката природа. Защото подобава на ангелската природа да е освободена от брака и да не позволява да бъде отклонена от съзерцанието, на което и да

²⁰ *The Brill Dictionary of St. Gregory of Nyssa*, edited by L. Francisco Mateo-Seco & G. Maspero, translated by Seth Cherney, Leiden&Boston, 2010, 479.

²¹ Maspero, “El misterio de la Virgen toda limpia en en Gregorio de Nisa”, *ScrdeM* II/1 (2004), 203.

е друго лице освен божественото²². Осланяйки се на това разбиране, св. Григорий описва ангелите като безплътни същества, призвани да бъдат посредници между творението и Твореца. Те са безстрастни и безплътни сили, които помагат на хората в тяхното спасение. В съчинението си „Животът на Макрина“ описва как съпровождат човешката душа до рая. Той съзерцава как девството „танцува сред хорове от ангели“²³. Като свързва учението за ангелите с това за девството, св. Григорий разкрива важността на последното. Безплътните ангели пребъдват в девство и служат на Твореца. Той избира тях, за да бъдат постоянно около Него и да изпълняват всичко, което им възложи.

Според св. Григорий девството има важно значение за човека и спасението му, защото чрез него се достига най-висша възможна степен на обожение възможна за творението. За епископа на Ниса чрез девството се уподобяваме на Бог. Човешките сили не са достатъчни, за да се практикува девствен живот: „Практикуването на девство изисква свръхчовешки усилия, които са възможни само чрез Божията сила“²⁴. Според св. Григорий Нисийски практикуването на девство изисква добродетелност и отхвърляне на страстите. Тези, които са опазили девството, са блажени, защото вече не живеят по законите на плътта. Друга причина, поради която св. Григорий нарича девствените блажени, е, че с равноангелския си живот те вече са получили обещаните блага на Царството Божие.

²² Basilius Caesariensis, *Sermo asceticus*, 2 (PG 31, 873B).

²³ Gregorius Nyssenus, *De virginitate* (PG 46, 370).

²⁴ Г. Мандзаридис, *Християнска етика*, т. 2, София: Омофор, 2013, 341.

